

Проблеми захисту у господарському судочинстві майнових прав професійних спілок у дискурсі їх статутної діяльності

Кушнір Р. С.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2024	Право	351

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12699714>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Метою наукової статті є виявлення і вивчення деяких проблем захисту майнових прав професійних спілок у господарському судочинстві у дискурсі правового регулювання їх статутної діяльності, а також розробка пропозицій щодо подолання цих проблем.

Автором зроблено висновок, що з початку проголошення незалежності України влада, правоохоронні органи вже тричі («хвилями» 1997 р., 2011р., 2021р.) намагалися й продовжують намагатися активно тиснути через суди на профспілки та їх об'єднання, насамперед, на Федерацію професійних спілок України (далі – ФПУ), щоб позбавити їх права приватної власності на майно (санаторно-курортні заклади, будівлі) радянської епохи, що є недопустимим у будь-якій демократичній державі, де діє верховенство права і приватна власність є під конституційним захистом.

У роботі встановлено, неоднозначне регулювання на законодавчому рівні права власності ФПУ на санаторії, профілакторії, інші майнові комплекси не дає можливість цій організації повноцінно здійснювати статутну діяльність згідно із законодавством про профспілкові організації. Хоча є й позитивна судова практика, рішення ЄСПЛ з цього питання, а також правова позиція багатьох науковців-правознавців, яка співпадає з правовою позицією ФПУ, що базується на непорушності приватної власності.

Автором з'ясовано, що недоліки правового регулювання захисту майнових прав професійних спілок призводять до численних господарських спорів за позовами органів прокуратури в інтересах держави в особі Фонду державного майна України до суб'єктів господарювання, створених за участі ФПУ. В цих позовах поєднуються в різних комбінаціях вимоги про: 1) визнання права власності на відповідне майно за державою Україна в особі Фонду державного майна України; 2) визнання недійсними рішень органів місцевого самоврядування або їх окремих пунктів щодо оформлення права власності на державне майно за третіми особами; 3) визнання недійсними свідоцтва про право власності на таке майно, виданих цим особам; 4) витребування із чужого незаконного володіння об'єктів нерухомості та повернення їх у власність держави.

Автором запропоновано розробити проект закону, який би визначав правовий статус майна загальносоюзних громадських організацій. Також ним Аргументовано, що

¹ здобувач ступеня «Доктор філософії» Донецького національного університету імені Василя Стуса, <https://orcid.org/0009-0008-8943-2825>

цей законопроект повинен розроблятися робочою групою, в яку треба залучити представників об'єднань профспілок як учасників соціального діалогу на національному рівні, наукової та суддівської спільноти з обов'язковим подальшим громадським обговоренням цього проекту, щоб зняти суспільну напругу між владою і профспілками.

Виявлена неоднозначність застосування законодавства, що регулює питання правового статусу майна профспілок, а також пропозиція автора цієї роботи удосконалити це законодавство, з урахуванням принципів соціального діалогу під час законотворчості, зумовлює перспективу подальших досліджень у сфері захисту у господарському судочинстві майнових прав професійних спілок у дискурсі їх статутної діяльності.

Ключові слова: захист прав та інтересів, майнові права, професійна спілка, статутна діяльність, господарські процесуальні правовідносини, господарська юрисдикція, господарське процесуальне право, суб'єкт господарських процесуальних правовідносин.

Problems of protection of property rights of trade unions in commercial proceedings in the discourse of their statutory activities

Abstract. The purpose of the article is to identify and study some of the problems of protection of property rights of trade unions in economic proceedings in the discourse of legal regulation of their statutory activities, and also to develop proposals for overcoming these problems.

The author concludes that since the declaration of Ukraine's independence, the authorities and law enforcement agencies have already tried three times ("waves" of 1997, 2011 2021) have tried and continue to try to actively put pressure through the courts on trade unions and their associations, primarily on the Federation of Trade Unions of Ukraine (hereinafter - the FTU), to deprive them of the right of private ownership of Soviet-era property (health resorts, buildings), which is unacceptable in any democratic state where the rule of law is in force and private property is constitutionally protected.

The paper establishes that the ambiguous regulation at the legislative level of the ownership of the FEU of sanatoriums, health resorts and other property complexes does not allow this organisation to fully carry out its statutory activities in accordance with the legislation on trade unions. Although there is positive case law, ECHR judgments on this issue, as well as the legal position of many legal scholars, which coincides with the legal position of the FEU based on the inviolability of private property.

The author finds out that the shortcomings of legal regulation of protection of property rights of trade unions lead to numerous commercial disputes based on claims filed by the prosecutor's office in the interests of the State represented by the State Property Fund of Ukraine against business entities established with the participation of the Trade Union of Ukraine. As a rule, these lawsuits contain various combinations of claims for: 1) recognition of ownership of the relevant property by the state of Ukraine represented by the State Property Fund of Ukraine; 2) invalidation of decisions of local governments or their individual clauses on registration of ownership of state property by third parties; 3) invalidation of certificates of ownership of such property issued to these persons; 4) reclamation of real estate from someone else's illegal possession and return of the property to the state.

The author proposes to develop a draft law which would define the legal status of property of all-union public organisations. The author also argues that this draft law should be developed by a working group which should include representatives of trade unions as participants in social dialogue at the national level, the academic and judicial community, with

mandatory further public discussion of this draft law in order to relieve social tension between the government and trade unions.

The revealed ambiguity in the application of legislation regulating the legal status of trade unions' property, as well as the author's proposal to improve this legislation, taking into account the principles of social dialogue in lawmaking, leads to the prospect of further research in the area of protection of property rights of trade unions in the discourse of their statutory activities in economic proceedings.

Keywords: protection of rights and interests, property rights, trade union, statutory activity, economic procedural legal relations, economic jurisdiction, economic procedural law, subject of economic procedural legal relations.

Вступ

Статутна діяльність професійних спілок є багатоаспектною і поліфункціональною, адже ці суб'єкти права вступають у різноманітні правовідносини з органами державної влади та місцевого самоврядування, роботодавцями, їх об'єднаннями, з іншими громадськими організаціями, базуючись на принципах незалежності, рівності, забезпечення державою додержання прав та інтересів профспілок відповідно до статей 10, 12, 13 Закону України «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV (далі – Закон № 1045).

В сучасних умовах розвитку нашої держави, коли існують непрості економічні, соціальні та безпекові виклики, статутна діяльність профспілок насамперед спрямована ще на більш активний захист прав і законних інтересів своїх членів, а також на продовження формування економічної, трудової, соціальної політики й суспільно-політичного життя країни в умовах дії воєнного стану [1, с. 209]. Це обумовлюється тим, що виправдане сучасне обмеження конституційних прав у сфері праці нерідко призводить до зловживань правом роботодавцями, а не рідко й до відкритого свавілля у трудових відносинах.

Однак, щоб здійснювати свою статутну діяльність професійні спілки, їх об'єднання мають право мати у своїй власності певні кошти та інше майно, у тому числі, нерухоме, виходячи із положень статті 34 Закону № 1045. Наразі правове регулювання статусу майна профспілок та їх об'єднань потребує удосконалення. Нині, це питання є актуальним, в першу чергу, для Федерації профспілок України (далі – ФПУ) як одного з найбільш представницьких національних профспілкових центрів України [2]. Необхідно зауважити, що автором у цій роботі під захистом майнових прав професійних спілок, буде розумітися також і захист майнових прав суб'єктів господарювання, створених за участі професійних спілок та їх об'єднань.

Недоліки правового регулювання захисту майнових прав професійних спілок призводять до численних господарських спорів за позовами органів прокуратури в інтересах держави в особі Фонду державного майна України до суб'єктів господарювання, створених за участі ФПУ. Зазвичай у цих позовах у різних поєднаннях заявлено вимоги про: 1) визнання права власності на відповідне майно за державою Україна в особі Фонду державного майна України; 2) витребування із чужого незаконного володіння об'єктів нерухомості та повернення їх у власність держави; 3) визнання недійсними рішень органів місцевого самоврядування або їх окремих пунктів щодо оформлення права власності на державне майно за третіми особами; 4) визнання недійсними свідоцтва про право власності на таке майно, виданих цим особам [3].

Позовні вимоги обґрунтовано тим, що спірне майно є державною власністю та у визначеному законодавством порядку у власність організаціям і закладам професійних спілок не передавалося, однак вони неправомірно володіють цим майном та оспорюють право власності держави на нього.

Судовий розгляд численних господарських справ за такими позовами вже протягом трьох десятиліть призводить до суспільного резонансу, напруження між учасниками соціального діалогу на національному рівні.

Проблематиці правового регулювання статутної діяльності професійних спілок та їх об'єднань, правового статусу майна цих суб'єктів права, захисту їх майнових прав (у тому числі, й суб'єктів господарювання, створених за участі професійних спілок та їх об'єднань) у господарському судочинстві присвячено багато наукових доробків вчених-правознавців та профспілкових діячів, таких, як: Л. П. Амелічева [4], Ю. М. Грішина [5], Н. М. Полховська [6], В. Ф. Опришко [7], Г. В. Осовий, П. М. Кондик [8], Г. О. Куртакова [9], І. В. Спасибо-Фатєєва [10], Н. А. Циганчук [11] та ін. Не применшуючи цінності цих наукових праць, варто зауважити, що на доктринальному рівні право на захист майна у господарському судочинстві у дискурсі статутної діяльності професійних спілок залишається малодослідженим, що й обумовлює актуальність і своєчасність цього дослідження.

Метою цього дослідження є виявлення і вивчення проблем захисту майнових прав у господарському судочинстві професійних спілок та їх об'єднань, насамперед, Федерації профспілок України як одного із основних центрів профспілкового руху в нашій країні, а також розробка пропозицій щодо подолання виявлених проблем.

Результати

Господарська і фінансова діяльність професійних спілок, а також діяльність, що пов'язана із захистом у господарському судочинстві майнових прав та інтересів цих суб'єктів права, є невід'ємними компонентами їх статутної діяльності, що регулюється положеннями статей 34, 35 Закону № 1045. В цих положеннях зазначається, що з метою реалізації статутних завдань профспілки, їх об'єднання, які є юридичними особами, можуть здійснювати необхідну господарську та фінансову діяльність шляхом надання безоплатних послуг, робіт, створення в установленому законодавством порядку підприємств, установ або організацій із статусом юридичної особи, формувати відповідні фонди, кредитні спілки. Позбавлення ж профспілок права власності, а також права володіння та користування майном, переданим їм у господарське відання, може мати місце лише за рішенням суду на підставах, визначених законами.

Отже, захист майнових прав професійних спілок у судах, у першу чергу, господарських, є важливою умовою забезпечення одних з основних принципів статутної діяльності зазначених організацій – незалежності та забезпечення державою додержання прав та інтересів профспілок. Однак, у практичній дійсності іноді все відбувається з точністю до навпаки.

Як вже вище зауважувалося, нині питання захисту майнових прав у господарському судочинстві залишаються актуальним насамперед для Федерації профспілок України, яка використовує під час статутної діяльності та виконання законодавчо визначених завдань і повноважень майно, що перейшло їй у спадок від профспілок УРСР, які підпорядковувались своєму керівному органу – Українській республіканській Раді професійних спілок (далі – Укрпрофрада). За радянських часів Укрпрофрада здійснювала діяльність лише на території УРСР та дія її локальних актів не розповсюджувалась на територію інших союзних республік та не мала своїх організацій в інших республіках [8]. Укрпрофрада була органом, який керував діяльністю профспілок УРСР у період між профспілковими з'їздами, починаючи з 1919 року [12].

На жаль, й донині на законодавчому та доктринальному рівні залишається неоднозначним питання визначення правового статусу об'єктів нерухомості, що були майном громадської організації колишнього СРСР і перебували у віданні Української республіканської Ради професійних спілок, правонаступником якої після розпаду СРСР

стала Рада Федерації незалежних професійних спілок України, а у подальшому – Федерація професійних спілок України.

Отже, хоча все ж таки провідну роль у сфері захисту права власності відіграє саме судовий захист (спори щодо права власності профспілок досить поширені у судовій практиці та особливо у господарському судочинстві), проте наявність складних питань регулювання відносин власності профспілок нерідко сприяє різноманітності судової практики, інакше кажучи, прийняттю рішень господарськими судами, які, на жаль, як захищають право власності профспілок, так і навпаки.

Щодо судових справ, пов'язаних із статутною діяльністю ФПУ, то при винесенні рішення судами ще з початку 90-х років не брався до уваги історичний аспект формування незалежних професійних спілок України, коли Верховна Рада в Законі України «Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» від 10.09.1991 № 1540-XII встановила, що майно та фінансові ресурси підприємств, установ, організацій та інших об'єктів союзного підпорядкування, розташованих на території України, є державною власністю України. Саме це положення стало базовим для прокуратури під час підготовки численних судових позовів і кримінальних проваджень проти Федерації професійних спілок України. Тоді й розпочалася перша хвиля тиску влади на ФПУ з цього питання.

Друга хвиля боротьби за майно профспілок розпочалася у 2011 році, коли масово подавалися позови від влади й протягом наступних шести-семи років за рішеннями господарських судів профспілки були позбавлені права власності на понад 70 належних їм об'єктів на користь держави в особі Фонду державного майна України [8]. Це відбувалося навіть попри те, що у рішенні Вищого господарського суду України від 19.02.2015 у справі № 5028/12/107/2011 однозначно була надана настанова відповідним судам на необхідність ретроспективного дослідження питань реорганізації профспілкових організацій СРСР та утворення Федерації незалежних профспілок України [13]. У цьому рішенні зауважувалося, що виходячи з аналізу положень Конституції СРСР 1977 року організаціями союзного підпорядкування можна було вважати лише такі, управління якими організувала Рада Міністрів СРСР та фінансування здійснювалося за рахунок союзного бюджету. Водночас, Рада Міністрів СРСР ніколи не організувала управління Укрпрофрадою (сьогодні – ФПУ), остання ніколи не підпорядковувалась жодним органам влади СРСР і за рахунок коштів союзного бюджету не фінансувалася, а таким чином не була організацією союзного підпорядкування [8], тому й мала право власності на це майно.

Проте, владні органи України й досі піддають сумнівам таку правову позицію і це призводить до численних судових спорів, пов'язаних із захистом права власності та інших майнових прав профспілок. Вже не раз за цими судовими справами, господарські суди зневажали історичний аспект формування незалежних профспілок України, про який вже зазначалося вище.

На підсилення профспілкової правової позиції, за якою наразі не існує проблеми із правовим регулюванням статусу майна ФПУ, варто проаналізувати кілька ключових господарських справ, рішення за якими право профспілкової власності вдалося захистити. Так, Вищий арбітражний суд України, який потім був перейменований у Вищий господарський суд України, керуючись нормами Конституції України та Цивільного кодексу, 20 січня 1997 року почав розглядати позовну заяву Фонду державного майна України щодо установчих документів АТ «Укрпрофоздоровниця» та його майна у справі № 137/7. Цим Судом було прийнято історичне рішення 17 червня 1997 року, яким визнавалося правомірним створення АТ «Укрпрофоздоровниця» та набуття права власності на передане йому Федерацією професійних спілок України майно [14].

30 серпня 2002 року Всеукраїнський громадський благодійний фонд «Батьківська турбота» придбав нерухоме майно у АТ «Укрпрофоздоровниця» (від автора, АТ «Укрпрофоздоровниця» було створене ФПУ 22 листопада 1991 року), в якому облаштував центр соціальної реабілітації «Ковчег» для дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. У 2011 році прокуратура вирішила, що ця будівля належить державі. Вона стверджувала, що продані приміщення були державною власністю і держава ніколи не передавала їх АТ «Укрпрофоздоровниця». Суд першої інстанції Господарського суду м. Києва 19.09.2011 [15]. задовольнив позов прокурора. Він виявив, що в 1960 року УРСР передала санаторії та інші рекреаційні об'єкти, в тому числі власність, про яку йде мова, профспілкам для їх використання, але не в їх власність. Коли було створене АТ «Укрпрофоздоровниця» в 1991 році, приміщення, як і раніше, належали державі. Суд відхилив посилання АТ «Укрпрофоздоровниця» на рішення суду від 1997 року, яке надавало йому право на такі активи Радянської епохи [16]. 24.07.2014 за касаційною скаргою прокурора Вищий господарський суд України прийняв рішення задовольнити позов прокуратури та повернути в державну власність цю будівлю [17].

23 січня 2015 року Всеукраїнський громадський благодійний фонд «Батьківська турбота» був вимушений звернутися до Європейського суду з прав людини із заявою проти України №5876/15 [16], в якій скаржився на втручання в його майнові права, яке зводилося до того, що суди України визнали недійсними його права власності на майно. ЄСПЛ у справі «Фонд "Батьківська турбота" проти України» 90 жовтня 2018 року прийняв рішення, що вже набуло статусу остаточного у порядку, передбаченому пунктом другим статті 44 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [16]. За змістом цього рішення ЄСПЛ визнав наявність у діях держави Україна порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, що зазначає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [16]. На наш погляд, це рішення також стало історичним у питанні захисту майнових прав ФПУ та суб'єктів господарювання, створених за її участю.

ЄСПЛ аргументував своє рішення непослідовністю дій держави, яка через свої уповноважені органи спочатку здійснювала реєстрацію права власності за профспілками та суб'єктами господарювання, створеними за їх участю, а після цього через органи прокуратури заявляла про своє право власності на спірне майно. Цей суд зауважив, що помилки чи прогалини, допущені державними органами, повинні слугувати на користь потерпілих, особливо там, де не йдеться про жоден інший конфлікт приватних інтересів [16]. Іншими словами, ризик будь-якої помилки, зробленої державними органами, повинна нести держава, а допущені помилки не можна виправляти за рахунок приватної особи.

Суд також зазначив, що не розуміє, чому держава чекала так довго, щоб відновити своє право власності (у цьому випадку від часу, коли заявник придбав майно у 2002 році, до звернення прокурора із позовом у 2011 році). Крім того, суд зауважив, що в Україні досі немає закону, який би визначав правовий статус майна загальносоюзних громадських організацій. Відсутність такого закону, в свою чергу, призвела до різного тлумачення національними судами того, яке саме майно належить таким організаціям та чи належить до нього майно профспілок. За висновками ЄСПЛ матеріали справи «Фонд "Батьківська турбота" проти України» не містять підтверджень того, що держава дійсно потребувала спірного майна для конкретної мети; зв'язку між заінтересованістю держави у майні та «суспільним інтересом» не прослідковується. При цьому втручання у майнові права заявника призвело до непропорційного навантаження на нього, а законність такого втручання є сумнівною [16]. Отже, суд однозначно визнав, що

державою Україною було порушено положення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

За вказаним історичним рішенням ЄСПЛ від 09.10.2018, що встановив порушення державою Україна її міжнародних зобов'язань при вирішенні зазначеної справи судами, Великою Палатою Верховного Суду (відповідно до частини 6 статті 321 Господарського процесуального кодексу України) було прийнято рішення від 02.07.2019 [18], яким скасовано рішення Господарського суду міста Києва від 19.09.2011 [15], постанову Київського апеляційного господарського суду від 01.04.2014 [19] та постанову Вищого господарського суду України від 24.07.2014 у справі № 48/340 [17] та яким ухвалено нове рішення, за яким було відмовлено у задоволенні позову прокуратури.

У 2021 році розпочалася нова й третя хвиля боротьби влади з ФПУ за «спірне» майно. Так, наразі у Верховній Раді України зареєстровані два законопроекти № 6320 від 18.11.2021 [20] і № 6321 від 18.11.2021 [21], відповідно до яких майно профспілок може бути визнане державним.

На думку Л. П. Амелічевої розгляд цих законопроектів під час існування високого рівня корупції в нашій державі, нездатності державою ефективно управляти майном викликають у суспільства гострий резонанс. Вчена вважає, що Федерація профспілок України в цьому питанні не впорається наодинці. Так, як ця організація нещодавно стала членом Міжнародної конфедерації профспілок, членом якої вже давно є Конфедерація Вільних профспілок України, на думку Л. П. Амелічевої, логічно було б об'єднати зусилля цих двох найбільш впливових на національному рівні організацій у питанні збереження профспілкової власності, погоджуючи завчасно питання можливостей у майбутньому сумісного використання цього майна [2, с. 72].

Враховуючи, те, що держава не керується істотно значимими рішеннями Вищого арбітражного суду України за справою №137/7 від 17.06.1997, рішенням ЄСПЛ від 09.10.2018 у справі «Фонд "Батьківська турбота" проти України» (що є джерелом права), а навпаки хоче на законодавчому рівні «одержавити» власність ФПУ, думка Л. П. Амелічевої видається слушною.

Висновки

Все вищевикладене дозволяє констатувати, що з початку проголошення незалежності України влада, правоохоронні органи вже тричі («хвилями» 1997 р., 2011р., 2021р.) намагалися й продовжують намагатися активно тиснути через суди на профспілки та їх об'єднання, насамперед, на Федерацію професійних спілок України, щоб позбавити їх права приватної власності на майно (санаторно-курортні заклади, будівлі) радянської епохи, що є недопустимим у будь-якій демократичній державі, де діє верховенство права і приватна власність є під конституційним захистом.

Неоднозначне регулювання на законодавчому рівні права власності ФПУ на санаторії, профілакторії, інші майнові комплекси не дає можливість цій організації повноцінно здійснювати статутну діяльність згідно із законодавством про профспілкові організації. Хоча є й позитивна судова практика, рішення ЄСПЛ з цього питання, а також правова позиція багатьох науковців-правознавців, яка співпадає з правовою позицією ФПУ, що базується на непорушності приватної власності.

Враховуючи, що ЄСПЛ у своєму рішенні від 09.10.2018 у справі «Фонд "Батьківська турбота" проти України» зауважив як недолік відсутність в Україні закону, який би визначав правовий статус майна загальносоюзних громадських організацій, що й призвело до різного тлумачення національними судами того, яке саме майно належить таким організаціям та чи належить до нього майно профспілок, на наш погляд, необхідно такий закон все ж таки розробити, щоб розставити всі крапки над «і». На нашу думку, цей законопроект повинен розроблюватися робочою групою, в яку треба

залучити представників профспілки як учасників соціального діалогу на національному рівні, наукової та суддівської спільноти з обов'язковим подальшим громадським обговоренням, щоб зняти суспільну напругу між владою і профспілками.

Виявлена неоднозначність застосування законодавства, що регулює питання правового статусу майна профспілок, а також пропозиція автора цієї роботи удосконалити це законодавство, з урахуванням принципів соціального діалогу під час законотворчості, зумовлює перспективу подальших досліджень у сфері захисту у господарському судочинстві майнових прав професійних спілок у дискурсі їх статутної діяльності.

Список використаних джерел

1. Куртакова Г. О. Роль профспілок у соціальному партнерстві в умовах ринкової економіки. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Київ. 2023. 258 с.
2. Профспілкові об'єднання. Спільний представницький орган репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні. Офіційний сайт Національної тристоронньої соціально-економічної ради. URL: <https://ntser.gov.ua/profspilky/profspilkovi-obyednannya/>
3. Огляд судової практики розгляду Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду справ у спорах щодо права власності за період з 01.01.2018 по 01.11.2018. URL: <http://surl.li/zoeiek>
4. Амелічева Л. П. Деякі правові проблеми та перспективи розвитку профспілкового руху в Україні та світі. Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 95-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О. І., Ломжа – Харків, 29 березня 2024 року. Наукова редакція: А. Енглєр-Якуб'як, О. Коваленко, П. Якуб'як. Ломжа: Міжнародна Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща; Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна. Видавництво: MANS w Łomży – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 69–72.
5. Грішина Ю. М. Захисна функція профспілок: історичний аспект змістовних змін від виникнення профспілок до набуття Україною незалежності. Митна справа. 2015. № 2(98). Ч. 2. Кн. 1. С. 113–118.
6. Полховська Н. М. Правовий статус професійних спілок працівників правоохоронних органів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2024. 249 с.
7. Опришко В. Ф. Чергове «одержавлення профспілкового майна». Щотижнева загальнонаціональна правова газета. On-line версія. 2020. № 5. URL: <https://yvu.com.ua/chergove-oderzhavlennya-profspilkovogo-majna-2/>
8. Осовий Г., Кондик П. Інформація Федерації професійних спілок України щодо правового статусу майна професійних спілок України. Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2018. № 4. С. 96–104. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_4_2018-96-104.pdf
9. Куртакова Г. О. Правовий статус профспілок у формування системи соціального партнерства в Україні. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління

- персоналом. Юридичні науки. № 2 (62), 34–43. <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2022.2.6>
10. Спасибо-Фатеева І. В. Проблеми права власності профспілок. Університетські наукові записки. 2007. № 2. С. 147–155.
 11. Циганчук Н. А. Проблеми правового статусу профспілок як суб'єктів трудового права. Часопис Київського університету права. 2019. № 1. С. 131–137.
 12. Історична правда. Пам'яті будинку профспілок. 03.07.2024. Інтернет-видання. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/53058214f0fdb/>
 13. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 5028/12/107/2011 від 19.02.2015. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42821557>
 14. Рішення Вищого арбітражного суду України у справі № 137/7 від 17.06.1997. Архів Вищого арбітражного суду України за 1997 рік.
 15. Рішення Господарського суду м. Києва у справі № 48/340 від 19.09.2011. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/18464844>
 16. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Фонд «Батьківська турбота» проти України» (Заява № 5876/15) від 09.10.2018. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d03#Text
 17. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 48/340 від 24.07.2014. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39886489>
 18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 № 48/340, провадження 12-14звг19. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83454696>
 19. Постанова Київського апеляційного господарського суду у справі № 48/340 від 01.04.2014. URL: Єдиний державний реєстр судових рішень: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38160814>
 20. Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення порядку подання інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу: проект Закону № 6320 від 18.11.2021. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://surl.li/auxzkr>
 21. Про внесення змін до статті 166-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку зі змінами в порядку подання державному реєстратору інформації про кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи: проект Закону № 6321 від 18.11.2021. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/28348>